

УДК 159.98:351.74

Лефтеров В.О. к. психол. н., доцент, начальник науково-дослідного центру психотренінгових технологій Донецького юридичного інституту

ПСИХОТРЕНІНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ ПРОФЕСІЙ

У статті розкриваються концептуальні та методичні аспекти використання психотренінгів у професійній підготовці працівників екстремальних видів діяльності.

Ключові слова: екстремальні види діяльності, професійна підготовка, психологічні тренінгові технології, феномени тренінгу.

Актуальність проблеми. Відповідно до вимог демократичного суспільства, сьогодні актуалізуються дослідження та розробка психологічних проблем підвищення ефективності діяльності представників ризико-небезпечних, екстремальних професій. В умовах зростання професійних вимог до особового складу силових міністерств і відомств України, особливого значення набуває впровадження інноваційних психотренінгових технологій у систему професійної підготовки персоналу.

Психологічні тренінгові технології ми розуміємо як науково обґрунтовану і практично доцільну сукупність знань і засобів проведення психологічних тренінгів із персоналом різних організацій, яка сприяє високопродуктивному виконанню організаційних цілей і завдань. Це – унікальна соціально-психологічна реальність, що забезпечує соціальний прогрес у постіндустріальному суспільстві.

Разом з тим, слід зазначити, що на сьогодні у науці та практиці ще не достатньо розроблені концептуальні положення та методичні засади застосовування інтерактивних форм і методів професійного навчання та розвитку працівників ризиконебезпечних професій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В системі професійної підготовки працівників екстремального профілю діяльності багатьох зарубіжних країн вже більше 10 років активно застосовуються психотренінги. Так, у США останнім часом були впровадженні інно-

вації у підготовці поліцейських, зокрема, застосування тренінгів, у тому числі тренінгу вербальних і невербальних форм комунікацій, основу якого складає отримання поліцейськими вербальних і невербальних навичок спілкування, за допомогою яких можна запобігти силовим діям під час вирішення конфліктів [1].

У Німеччині, ще у середині 90-х років XX сторіччя організована ціла система проведення антистресових комунікаційних тренінгів для поліцейських. Такі тренінги сприяють утвердженню принципів гуманності, демократизму, паритетності, кооперації, відкритості, толерантності, орієнтації на особистість, як у безпосередній роботі поліції, так і у відносинах власне у колективах поліцейських підрозділів [2].

В Україні останім часом активізовані дослідження різноманітних психологічних факторів і феноменів професійної діяльності працівників ризиконебезпечних професій. Зокрема, дослідження щодо професійного стресу працівників органів внутрішніх справ, здійснене О.В. Тімченком, психологічних засад управління персоналом ОВС, здійснене В.І. Барком, соціально-психологічних основ збереження психічного здоров'я військовослужбовців, здійснене Є.М. Потапчуком та інші [3; 4; 5].

Зазначимо, що у багатьох наукових психологічних дослідженнях, поряд з іншими психологічними методами і заходами удосконалення професійної діяльності та підвищення психологічної надійності персоналу пропонується застосування психологічних тренінгів.

Метою даної роботи є теоретичний аналіз та розробка психологічних засад підвищення ефективності професійної підготовки працівників ризиконебезпечних професій за допомогою психологічних тренінгових технологій.

Виклад основного матеріалу. Працівники ОВС, МЧС, Збройних Сил та інших міністерств та відомств, діяльність яких характеризується високим рівнем екстремальності та підвищеним ризиком для життя і здоров'я, впродовж усієї служби удосконалюють свою професійну майстерність у системі безперервної професійної підготовки, в тому числі перепідготовки і підвищення кваліфікації. Професійна підготовка розуміється як організований систематичний процес з оволодіння знаннями, спеціальними уміннями і навичками, необхідними для успішного виконання професійних завдань.

Порядок організації і проведення професійної підготовки осо-

бового складу в силових відомствах України регламентований нормативно. Так, зокрема, в органах внутрішніх справ відповідно до наказу щодо організації системи професійної підготовки вона містить такі основні організаційні види навчання: первинна підготовка; підвищення кваліфікації; перепідготовка; стажування; службова підготовка; навчання в аспірантурі, ад'юнктурі, докторантурі; самостійна підготовка [6].

У результаті систематичної професійної підготовки працівники, які задіяні в екстремальних видах діяльності крім комплексу професійних і спеціальних знань, навичок і вмінь, також повинні: мати навички професійного спілкування з колегами, різними категоріями громадян; вміти в складних умовах, екстремальних ситуаціях, пов'язаних з виконанням обов'язків, приймати правильні управлінські рішення; вміти для виконання службових завдань у разі необхідності застосовувати силові заходи (фізичну силу, спеціальні засоби, вогнепальну зброю тощо).

Традиційними формами занять з професійної підготовки є: семінари, практичні заняття, оперативні тренування, командно-штабні і тактико-спеціальні учення з управління силами і засобами в умовах ускладнення оперативної обстановки. Сьогодні також активно впроваджуються відеотелевізійні засоби навчання і можливості ЕОМ. Проте ще недостатньо використовуються у професійній підготовці психотренінгові методи, які, крім формування професійних і особистісних якостей і навичок працівників, можуть забезпечувати адаптацію персоналу до службово-бойової діяльності, відомчої культури, формування команд та оперативних і робочих груп, вирішення психогігієнічних, психопрофілактичних і багатьох інших завдань.

Перевагою тренінгових технологій у професійній підготовці різних категорій працівників ризиконебезпечних професій є можливість розвитку мотивації. На відміну від традиційних форм професійної підготовки, тренінги спрямовані на рефлексію отриманих знань, сприйняття їх крізь власний досвід, емоційні переживання суб'єкта діяльності, адекватний зворотний зв'язок, який дає можливість виявити брак умінь і навичок, прогалини наявних установок і стереотипів, що є додатковим мотивуючим фактором розвитку особистості працівника.

Оскільки тренінг є груповим видом навчальних занять, він дає можливість працівникові навчитися бачити себе так, як це сприйма-

ється іншими членами колективу, та спонукає до фіксації, інтерпретації й оцінки дій і поведінки співробітників та самого себе, спонтанного виявлення почуттів і розвитку самовпевненості, а також формування навичок ефективної взаємодії, уміння запобігати та розв'язувати конфлікти.

Застосування психотренінгових методів під час професійної підготовки персоналу ризиконебезпечних професій сприятиме:

- ✓ розумінню працівниками того, чим обумовлена їх поведінка стосовно інших людей, чому люди поведуться саме так, а не інакше;

- ✓ навчанню працівників дійсно чути те, що говорять інші люди, не концентруючись на підготовці відповіді;

- ✓ створенню можливості для розуміння того, як діє група і які види групових процесів виникають за певних умов;

- ✓ зростанню толерантності до поведінки інших людей;

- ✓ створенню умов, у яких працівник може апробувати нові шляхи взаємодії з іншими і отримати зворотний зв'язок про те, наскільки вони ефективні.

У системі професійної підготовки з працівниками ризиконебезпечних професій доцільним є застосування тренінгових технологій шляхом включення тренінгових процедур у заняття з фізичної, вогневої, тактико-спеціальної, функціональної та іншої підготовки. Крім цього доцільне проведення психологічних професійно та особистісно-орієнтованих тренінгів, наприклад, комунікативних, інтелектуальних, креативних, антистресових тощо.

Незалежно від форми використання тренінгових методів у системі професійної підготовки персоналу їх першорядними завданнями, на наш погляд, повинні бути:

- формування у працівників професійно-психологічної готовності до виконання оперативно-службових і бойових завдань;

- розвиток професійних значущих пізнавальних якостей і психологічної орієнтованості в різних аспектах професійної діяльності;

- вдосконалення комунікативних навичок і вмінь для встановлення психологічного контакту з різними категоріями громадян, попередження і вирішення конфліктів;

- формування навичок рольової поведінки в різних ситуаціях оперативно-службової діяльності;

- формування психологічної стійкості у складних і екстре-

мальних ситуаціях, навчання працівників прийомам саморегуляції;

- навчання працівників тактики, методам і прийомам забезпечення особистої безпеки в специфічних умовах професійної діяльності і в повсякденному житті;
- попередження і профілактика плинності кадрів, порушень дисципліни і законності, інших негативних проявів професійно-психологічної деформації;
- збереження психічного і фізичного здоров'я працівників, максимальне продовження їх професійного довголіття.

Тренінги у системі професійної підготовки персоналу ризико-небезпечних професій повинні бути безпосередньо пов'язані з професійною реальністю. Тому для того, щоб результати тренінгів, які використовуються у професійній підготовці, з високою вірогідністю могли бути перенесені у практику і застосовані у ній, такі тренінги мають відповідати наступним вимогам з організації, засобів і змісту:

- створення мінімальної різниці між професійною і тренінговою ситуацією за допомогою втілення всього наявного досвіду оперативно-службової діяльності у тренінговий процес;
- широка ілюстрація прикладами з практики різних тем, що розглядаються, вправ для відпрацювання навичок, групових дискусій та інших тренінгових процедур;
- навички, які тренуються, та ідеї, що передаються, не повинні входити у принципи суперечності з існуючими вимогами, що пред'являються до професійної діяльності;
- інформація, яка пропонується працівникам під час тренінгів, повинна формулюватися так, щоб вони бачили і розуміли її реальне застосування;
- досягнення розуміння працівниками принципових положень тренінгу;
- сформовані під час тренінгу установки і відносини повинні відповідати професійно важливим умінням і навичкам;
- тренінгові програми повинні реалізовуватися для всіх структурних підрозділів і служб, що забезпечує цілісний характер змін, інтеграцію цілей різних підрозділів;
- наявність багатоваріантних індивідуальних і групових уявлень про способи і форми використання ефектів тренінгу в майбутньому;
- наявність як чіткої тематики тренінгів, так і розгляду тем і

ситуацій, що пропонуються працівниками, що дозволяє опрацьовувати найбільш значущі з погляду професіоналів проблеми;

- проведення досліджень ефекту використання тренінгу в системі професійної підготовки працівників (самозвіти учасників тренінгів, експертні оцінки організації їх професійної діяльності, психодіагностичні показники, аналіз результатів оперативно-службової діяльності тощо).

Окремим напрямом застосування психотренінгів у професійній підготовці працівників ризиконебезпечних професій є проведення психодіагностичних тренінгів. Необхідно відзначити, що психодіагностичні можливості тренінгу дозволяють реалізовувати ряд завдань психологічного забезпечення професійної діяльності: відбір, підбір і розвиток персоналу; проведення атестацій; планування професійних кар'єр; визначення індивідуальних програм професійної підготовки; визначення оптимальної спеціалізації персоналу щодо завдань, які вирішуються; діагностика дезадаптаційних проявів і негативних емоційних станів у працівників.

Основою використання тренінгу або його елементів під час відбору і оцінки професійних і психологічних якостей кандидатів на заміщення певних посад є засоби моделювання специфічного для даної групи фахівців середовища і нормативні уявлення відносно особливостей, які властиві успішному фахівцеві, а також процедури фіксації результатів діяльності претендентів у різних ситуаціях, що відображають специфіку діяльності.

Спеціалізація персоналу за завданнями, які планується вирішувати, формування команд, оперативних і робочих груп можливе в межах тренінгу формування команди. При цьому створюються умови, у яких можливі виразні прояви наявних у групі синергічних явищ, спеціалізацій і обмежень.

Висновки. Таким чином, світовий і вітчизняний досвід свідчить, що заходи психологічного забезпечення дозволяють цілеспрямовано розкрити і розвинути здібності працівників, підвищити їх професіоналізм, працездатність, зберегти здоров'я і життя під час виконання ними різноманітних службово-професійних завдань.

Тренінг, як один з найбільш ефективних сучасних методів повинен бути гармонійно включений до програм професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників ризиконебезпечних професій. Психотренінгові методи у системі професійної

підготовки є сполучною ланкою між теорією і практикою психологічного забезпечення діяльності силових структур. Завдяки феноменам тренінгу можливо значно поліпшити якість професійної підготовки персоналу, продовжити його професійне довголіття.

Помітний результат від тренінгових технологій, на наш погляд, можливий лише за умови їх системного впровадження у діяльність. Це, звичайно, потребує створення декількох потужних тренінгових центрів у регіонах, відповідного матеріально-технічного забезпечення, внесення змін до низки нормативних документів, які регламентують проходження служби та підвищення кваліфікації працівників ризиконебезпечних професій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Некоторые рекомендации полицейским по поддержанию зрительного контакта в конфликтных ситуациях // Борьба с преступностью за рубежом (по материалам зарубежной печати): Ежемесячный информационный бюллетень. – М., 1999. – № 8. – С. 21–23.

2. Muff Albin. Erfahrungslernen unter freiem Himmel. Erlebnispädagogik und Outdoor Training als konstruktive Lernprojekte // Blickpunkt. – Magazin der Bayerischen Bereitschaftspolizei. – 2001. – № 1. – S. 10–12.

3. Тімченко О.В. Професійний стрес працівників органів внутрішніх справ України (концептуалізація, прогнозування, діагностика та корекція): Автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.06./ НУВС. – Х.: 2003. – 35 с.

4. Барко В.І. Теоретико-психологічні засади управління персоналом органів внутрішніх справ: Автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.06 / Національна академія внутрішніх справ України. – К.: 2004. – 32 с.

5. Потапчук Є.М. Соціально-психологічні основи збереження психічного здоров'я військовослужбовців: Автореф. дис... д-ра. психол. наук: 19.00.09 / Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 2004. – 32 с.

6. Наказ МВС України від 25.11.2003 № 1444 «Про організацію професійної підготовки з рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ».

7. Макшанов С.И. Психология тренинга: Теория. Методология.

Практика: Монографія. – СПб.: Образование, 1997. – 238 с.